

LƏTİFƏ HƏSƏNOVA
*BDU-nun Azərbaycan tarixi (humanitar
 fakültələr üzrə) kafedrası, t.e.d., professor.*
E-mail: l.letife@mail.ru

2009-CU IL ƏHALİNİN SIYAHİYAALINMASI AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DEMOQRAFİK DURUMU HAQQINDA

Yeni yaranmış gənc Azərbaycan Respublikasının qarşısında çoxsaylı ictimai-iqtisadi, siyasi, hərbi, demoqrafik problemlərin durmasına baxmayaraq 2009-cu ildə ölkədə əhalinin ikinci milli siyahıyaalması keçirildi. Bu mühüm dövlət tədbiri nəzərdə tutulmuş proqrama uyğun, vaxtında BMT-nin tövsiyə və metodikasına uyğun şəkildə həyata keçirilmişdir. Məqalədə 2009-cu il siyahıyaalmasının nəticələri mənbəşünaslıq baxımından təhlil edilmiş və göstərilmişdir ki, ölkədə demoqrafik durum getdikcə yaxşılaşmağa doğru gedir.

Açar sözlər: əhali, demoqrafik durum, Azərbaycan, siyahıyaalma, təbii artım, əhalinin yerləşməsi

Ключевые слова: населения, демографическая ситуация, Азербайджан, перепись, возрастная структура, размещения населения

Key words: population, demography circumstance, Azerbaijan, census, age structure

Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra, başqa sahələrdə olduğu kimi, demoqrafik durumda da müsbət istiqamətlərdə dəyişikliklər baş verdi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 dekabr 1999-cu il 290 nömrəli sərəncamı ilə qəbul edilmiş «Azərbaycan Respublikasının Demoqrafik İnkişaf Konsepsiyasının demoqrafik İnkişaf Konsepsiyası»nda qeyd edildiyi kimi ölkədə baş vermiş həm siyasi, həm də sosial iqtisadi dəyişikliklər demoqrafik inkişafa da ciddi təsir göstərmişdir. Lakin bu təsir lazımı səviyyədə öyrənilməmişdir (1, s.2912).

Keçən yüzillikdə Azərbaycan bir neçə dəfə kəskin demoqrafik çətinliklərlə üzləşsə də müstəqillik dövründə ölkənin demoqrafik durumu xeyli yaxşılaşmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin qeyd etdiyi kimi «Bizim həm iqtisadiyyatımız, həm valyuta ehtiyatlarımız, həm də əhalimiz artır. Son məlumata görə artıq Azərbaycan əhalisi 9,3 milyon nəfərə çatmışdır. Ermənistanla gəldikdə, ancaq onların rəsmi statistikasına görə ilin (2012-ci il) birinci beş ayında 80 min əhali ölkəni tərk etmişdir. İlin sonuna qədər bu rəqəm təqribən 170, 200 min nəfərə çatacaqdır. Beləliklə, bir neçə ildən sonra, ümumiyyətlə, demoqrafik vəziyyət həlledici məqama çevriləcək. Təsadüfi deyil ki, son çıxışında mən bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmişəm. Azərbaycanda demoqrafik vəziyyət yaxşıdır, müsbətdir, təbii artım vardır. Ancaq hesab edirəm ki, bu artım daha da güclü olmalıdır. Bu artımı stimullaşdırmaq və əhalinin artımını təmin etmək üçün, yəqin ki, əlavə tədbirlər görülməlidir» (2). Qeyd edildiyi kimi, ölkənin ictimai-iqtisadi, mədəni, siyasi inkişafını təmin etmək üçün onun əhali potensialını da nəzərdən keçirmək vacibdir. Müstəqillik dövründə (XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəlləri) Azərbaycanda demoqrafik durumu, onun inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək üçün ən mühüm mənbə əhalinin ümumi siyahıyaalmasıdır. BMT-nin tövsiyəsi ilə keçirilən bu siyahıyaalmalar zamanı toplanan külli miqdardakı məlumatlar demoqrafik prosesləri izləməyə və ona düzgün istiqamət verməyə imkan verir. Məhz bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 7 iyun 2006-cı il tarixli 415 sayılı Fərmanına əsasən

2009-cu il aprelin 13-dən 22-dək əhalinin siyahıyaalması keçirilmişdir (4, s.5). Bu müstəqilliyin bərpa edilməsindən sonra keçirilən sayca ikinci siyahıyaalmadır.

Əvvəllərdə olduğu kimi 2009-cu il siyahıyaalması zamanı da siyahıyaalma adbaad aparılmış, məlumatlar bilavasitə əhalinin özündən toplanmış, həmin məlumatların gizliliyi prinsipinə əməl edilmişdir (7, s.29).

Əhali canlı orqanizm kimi daim dəyişir: onun göstəriciləri gün, ay, illə deyil, anla dəyişir. Adətən keçirilən bütün siyahıyaalmalar zamanı əhalinin sayımı vaxtı və ya kritik vaxtı müəyyənləşdirilir. Siyahıyaalmaları çox zaman əhalinin az hərəkətliliyi dövrədə keçirilir.

Təsadüfi deyil ki, müstəqillik dövründə keçirilən ilk 1999-cu il siyahıyaalması cənab Heydər Əliyevin 22 fevral 1996-cı il tarixli 442 sayılı sərəncamı ilə 1999-cu ilin yanvarın 27-dən fevralın 3-dək keçirilmişdir. Müstəqillik dövründə keçirilən əhalinin ikinci ümumi siyahıyaalması isə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 7 iyun 2006-cı il tarixli 415 sayılı fərmanına uyğun olaraq 2009-cu il aprel ayının 13-dən 22-dək keçirildi.

Müstəqillik dövründə keçirilən 1999-cu il siyahıyaalması 1989-cu il siyahıyaalmasından keçən dövrdə baş vermiş ictimai-siyasi və iqtisadi proseslərə demoqrafik vəziyyətə təsir göstərərək əhalinin yerləşməsinə, onun milli tərkibinin və cins-yaş tərkibinin dəyişməsinə səbəb olmuşdur (3, s.9). Siyahıyaalma materiallarının çap edildiyi materiallara yazılan «ön söz»də deyildiyi kimi 1988-ci ildən bəri davam edən təcavüz şəraitində əhalinin siyahıyaalmasının keçirilməsində çoxsaylı problemlər olmasına baxmayaraq, bu mühüm dövlət tədbiri nəzərdə tutulmuş proqrama uyğun olaraq, vaxtında, beynəlxalq təşkilatların ilk növbədə BMT-nin tövsiyə və metodikasına uyğun olaraq keçirilmişdir. 1999-cu il siyahıyaalması öz nəticələrinə görə də əvvəlkilərdən fərqlənmişdir. Belə ki, onun nəticələri 2000-2001-ci illərdə «Səda» nəşriyyatı tərəfindən IX hissədə çap edilmişdir.

Şifahi sorğu yolu ilə keçirilən siyahıyaalma zamanı ayrı-ayrı şəxslər haqqında toplanmış fərdi göstəricilər kompüterlərə daxil edilərək şəxssizləşdirilmiş və ümumiləşdirilərək yekun məlumatlar hazırlanmışdır (3, 9).

Müstəqillik dövründə keçirilən ikinci 2009-cu il siyahıyaalması öz proqramının əhatəliyi və nəticələrinin nəşrinə görə özündən əvvəlki siyahıyaalmalardan daha mükəmməldir. Bu siyahıyaalmanın nəticələri ölkə və regionlar üzrə əhalinin coğrafi demoqrafik, etnik-mədəni, sosial-iqtisadi, miqrasiya və digər əlamətlərini, mənzil şəraitini əks etdirən XXIII cilddə çap edilmişdir. Bundan əlavə, 2011-ci ildə həmini siyahıyaalmanın ilkin, qısa nəticələri (Azərbaycan və ingilis dillərində) Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən iki cildə nəşr edilmişdir (4, s.5). İki cildən ibarət Azərbaycan və ingilis dillərində nəşr olunan bu məcmuə əsas etibarilə ölkə üzrə ümumi göstəriciləri əks etdirir.

Bu siyahıyaalmanın materiallarında özəl sektorun inkişafı ilə bağlı olaraq müxtəlif tipli məlumatlar əldə etmək olar. Siyahıyaalma materialları həm bütövlükdə ölkə səviyyəsində, həm də yerlərdə mühüm əhəmiyyətə malikdir. Əhalinin tərkibinin öyrənilməsi ölkənin və onun ayrı-ayrı regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə plan və proqramlarının hazırlanmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Əhalidən sorğu vasitəsilə toplanmış siyahıyaalma materialları ilə 1999-cu ildən keçən 10 il müddətində ölkədə gedən sosial-iqtisadi və siyasi proseslərlə bağlı cəmiyyətdə baş verən sosial-demoqrafik vəziyyəti öyrənmək üçün əsaslı məlumat bazası yaradılmışdır.

1999-cu ildən bəri ölkədə baş verən məlum hadisələrlə bağlı siyahıyaalmanın keçirilməsində çoxsaylı problem mövcudluğuna baxmayaraq bu mühüm dövlət tədbiri nəzərdə tutulmuş proqram əsasında həyata keçirilmişdir (4, s.6).

Əhalinin ikinci ümumi siyahıyaalmasının nəticələrinə görə daimi əhalinin sayı 2009-cu

ilin 13 aprel vəziyyətinə 8922447 nəfər olmuşdur. Ötən on il ərzində (1999-2009-cu illər) əhalinin sayı 969 min nəfər, yaxud 12,2% artmışdır. Həmin dövrdə Azərbaycan əhalisinin şəhərdə 4739,1 min nəfəri, 4183 min nəfəri isə kənddə yaşayırdı. Başqa sözlə Azərbaycan əhalisinin 53,1%-i şəhərlərdə, 46,89 % isə kənd yerlərində məskunlaşmışdılar. Siyahıyaalmanın nəticələrinə görə Azərbaycan əhalisinin 4414398 nəfəri və ya 49,47%-i kişilərdən, 50,53%-i isə qadınlardan ibarət idi. Hər 1000 nəfər kişiye düşən qadınların sayına gəldikdə isə burada daimi azalma hiss edilir. Belə ki, Azərbaycanda hər 1000 kişiye 1989-cu ildə 1050,7, 1999-cu ildə 1048,2, 2009-cu ildə isə 1012,2 nəfər düşmüşdür (5, s.12).

Beləliklə, siyahıyaalma materialları göstərir ki, Azərbaycanın demoqrafik vəziyyəti ilbəl yaxşılaşmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Demoqrafik İnkişaf konsepsiyası // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericili toplusu, 2001, №8, s. 2921-2927.
2. «Azərbaycan qəzeti» 12 iyul 2012-ci il.
3. Azərbaycan Respublikası Əhalisinin siyahıyaalması 1999. 2001, I cild, 480 s.
4. Azərbaycan Respublikası Əhalisinin siyahıyaalması. 2009-cu il, I cild, 629 s.
5. Əhalinin siyahıyaalması 2009, 2 cildə, I c., Bakı: 2011, 563 s.
6. Əhalinin siyahıyaalması 2009, 2 cildə, II c., Bakı: 2011, 586 s.
7. Həsənova L.L. Azərbaycan əhalisi XX yüzilliyin ikinci yarısında. BDU, 2003, 301 s.
8. Məmmədov L.A. Azərbaycan Respublikasının əhalisi (tarixi demoqrafik tədqiqat: 1991-2009-cu illər). Namiz. diss.-nin avtoreferatı. Bakı, 2014, 28 s.

Л.Л.ГАСАНОВА

*Профессор БГУ, кафедра История
Азербайджана (для гуманитарных
факультетов)*

E-mail: l.letife@mail.ru

Несмотря на сложности общественно-экономического, политического, военного, демографического характера во вновь созданной Азербайджанской Республике, тем же менее в 2009 г. В 2009 году была проведена вторая перепись населения в независимом Азербайджане. Это важное государственного значения мероприятие было проведено в соответствии с методикой ООН. В статье проведен источниковедческий анализ результатов переписи 2009 года. Было указано, что в стране демографическое положение развивается в положительном направлении.

KHASANOVA LATIFA
Baku State University, professor
E-mail: l.letife@mail.ru

Census of population in 2009 year and about demography circumstance of Azerbaijan Republic.

In spite of the difficulties in economy society, political, military and demography character in again forming Azerbaijan Republic, mean while in 2009 there was carried on the second census of population in independence Azerbaijan. It is importance state signification events were carried on in an appropriate with United Nation's methods. Present article are carried on historical source analyze and results of census in 2009 year. There was pointed that demography provisions in this country are developed in positive destination.

Rəyçilər: t.e.d. R.Şükürov, t.e.d. İ.Zeynalov.

BDU-nun Tarix fakültəsinin "Azərbaycan tarixi" kafedrasının 1 sentyabr 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №1).